

Кузьменко В. І.

Національна академія Служби безпеки України

ШТРИХИ ДО ТВОРЧОГО ПОРТРЕТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ ОЛЕКСАНДРА ГАЛИЧА

Стаття присвячена осмисленню літературознавчого доробку відомого українського вченого й педагога, доктора філологічних наук, професора Олександра Андрійовича Галича (1948–2023). Матеріал подано крізь призму спогадів наратора про творчі взаємини з теоретиком та істориком літератури й педагогом, починаючи від першого знайомства автора статті з публікаціями О. Галича в академічному журналі «Радянське літературознавство» (нині «Слово і Час»), до співпраці з ним у спеціалізованих учених радах і спільних видавничих проєктах.

Проведений аналіз ранніх рецензій О. Галича засвідчив: загалом вони ідентифікували естетичні вподобання науковця, який обрав для скрупульозного розгляду непересічні видання, що вирізнялися з-поміж книжкового потоку 70–80-х рр. ХХ ст. певною емоційною напругою.

У статті розкриваються й інші форми творчого співробітництва адресанта з літературознавцем і педагогом О. Галичем: виступи в якості опонентів під час захисту дисертацій аспірантів і докторантів, дарчі написи на монографіях, підручниках і навчальних посібниках, підготовка спільного видання – трьохтомної «Історії української літератури ХХ – початку ХХІ ст.», написаної на основі кращих здобутків вітчизняного письменства від доби модернізму до епохи постмодернізму. Згадуються також напрочуд цікаві зустрічі, які приносили, принаймні оповідачеві, неабияку радість невимушеного спілкування: відсутність чванства, зверхності, постійне прагнення допомогти. Професору О. Галичу була притаманна уроджена делікатність, теплий гумор, почасти з підтекстом, блискуча ерудиція, вільна орієнтація в українській і світовій галереї літературних персонажів. Автор статті називає своє спілкування з відомим літературознавцем «справжньою розкішшю», «інтелектуальними дуелями з дотепним співбратом у гарячому цеху науки про художнє письменство».

Внаслідок проведеного аналізу автор статті робить висновок про те, що наукова школа документалістики професора Олександра Галича (а це понад 500 наукових і науково-методичних праць ученого, 37 захищених під його керівництвом кандидатських дисертацій, за його консультування – 8 захищених докторських дисертацій) вимагає подальшого глибокого вивчення та популяризації серед освітян.

Ключові слова: літературознавство, теорія літератури, документалістика, монографія, підручник, рецензія, наукова школа.

Постановка проблеми. Олександр Андрійович Галич (1948–2023) – відомий український літературознавець і педагог-новатор, доктор філологічних наук (1992), професор (1997), заслужений діяч науки і техніки України (2007). 10 березня 2024-го року виповнилися роковини з дня відходу у засвіти українського інтелектуала.

Як відомо, велике бачиться на віддалі. Для фахівців у царині літературознавства постать засновника луганської наукової школи документалістики О. А. Галича є, безсумнівно, непересічною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок Олександра Галича привертав увагу А. Зеленька [8], А. Климова [9], Надії Кузьменко [10], Тетяни Черкашиної [13] та інших дослідників [11]. Але їхні статті у виданнях довід-

никового характеру чи матеріали, написані з приводу ювілеїв митця, а також рецензії у фаховій періодиці носили переважно спорадичний характер. Відтак назріла потреба в появі цілісного творчого портрета відомого філолога.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити генезу наукового співробітництва наратора-колеги з літературознавцем О. А. Галичем, на основі якої в подальшому може постати творчий портрет відомого теоретика та історика літератури, засновника луганської наукової школи документалістики.

Виклад основного матеріалу. В житті нічого не буває випадкового. Ні зустрічей, ні прощань. І долі людські взаємопов'язані між собою. В літературі так само, як і у житті. Кожне слово, кожна художня деталь повинні виступати як повнокровні

судини єдиного живого організму. Ось чому зі шкільних років мене зачарувало літературознавство, адже спостерігати за розвитком думки видатних письменників, розуміти їх і водночас пропонувати власну рецепцію прочитаного – одна з найцікавіших наук людства.

Не менш захопливо знайомитись із напрацюваннями колег, учитися у них відчувати больовий нерв, пульс часу у постановці проблеми літературознавчої студії та в манері її реалізації. Кожне покоління читачів має право на власний кут зору стосовно класичних творів, шедеврів, не кажучи вже про книги і статті сучасників.

Олександр Андрійович Галич для мене завжди був і залишається донині одним із незмінних авторитетів у літературознавстві. З першою публікацією аспіранта філологічного факультету Донецького державного університету Олександра Галича, як було зазначено на останній сторінці журналу «Радянське літературознавство» (нині «Слово і Час») під заголовком «Наші автори», я познайомився ще в юності, коли навчався на IV курсі філологічного факультету Ніжинського державного педінституту імені М. В. Гоголя. Його стаття про жанрову своєрідність роману І. Муратова «Сповідь на вершині» з'явилась в одному з номерів часопису за 1978 рік у рубриці «Трибуна молодого дослідника» [1]. В романі І. Муратова було відтворено історичну постать Віталія Примакова, уродженця Чернігівщини, революціонера, легендарного героя громадянської війни. В. Примаков з 1909 по 1915 рік навчався в Чернігівській класичній чоловічій гімназії, підтримував близькі стосунки з родиною М. М. Коцюбинського, його сином Юрієм, згодом одружився на дочці видатного письменника Оксані. Брав участь у штурмі зимового палацу під час жовтневого перевороту 1917-го в Петрограді. Тому й сам художній твір, і стаття науковця про цей роман потрапили до списку джерел для обов'язкового опрацювання ніжинськими студентами.

Згодом уже після закінчення педінституту, нетривалого вчителювання на Чернігівщині, півторарічної служби в армії, коли я повернувся до Alma Mater на кафедру російської та зарубіжної літератури в якості викладача, знову почав регулярно переглядати номери «Радліту» (так університетська молодь тієї доби називала «Радянське літературознавство», а московський журнал «Вопросы литературы» – «Воплями»).

Запам'ятались поодинокі публікації О. Галича в «Радліті» впродовж 80-х рр. Це були здебільшого рецензії на книги московських літерату-

рознавців, здається, П. Ніколаєва, І. Скачкова та деяких інших про історизм в художній творчості і в літературознавстві [2]. Місце проживання автора цих рецензій зазначалось у російській орфоєпії – «Ровно». Гадаю, не обійшлося тут без коректорської і редакторської правки, ймовірно, під впливом відомої книги Д. Медведєва «Это было под Ровно» (1948), перевиданої під назвою «Сильные духом» (1951). Через півтора десятиліття вийшла на екрани СРСР двохсерійна кінострічка «Сильные духом» (1967), знята за твором Д. Медведєва. Для появи роману-антиутопії Олександра Ірванця «Рівне / Ровно (Стіна)» (2001) історичних передумов іще тоді не існувало.

До речі, сестра Олександра Ірванця, який жив у Рівному, слухала лекції О. Галича, була його студенткою. Про це якось у приватній розмові розповідав мені професор років через тридцять після дебютної публікації в «Радліті».

Так чи інакше ранні рецензії О. Галича оприявлювали естетичні вподобання автора, який обрав для скрупульозного розгляду непересічні видання, що вирізнялися з-поміж книжкового потоку того періоду певною емоційною напругою. Як показав час, це були загалом кращі книги, знакові для радянської науки про літературу 80-х. У згаданих рецензіях немає компліментарності, на яку часто-густо хибують нинішні подібні зразки. То були справжні зерна слова, розкидані автором на шпальтах єдиного в Україні академічного літературознавчого часопису. Вони впали на родючий ґрунт. Когось із молодих дослідників підтримали в складні періоди їхнього творчого становлення, когось застерегли від захоплення пустопорожньою еквілібристикою.

Наступною зустріччю з працями О. Галича стало для мене березнево-квітневе число журналу «Вітчизна» за 1998 рік. В ньому був оприлюднений огляд літературознавця під назвою «Мнемозина – 96, або Українські письменницькі мемуари одного року». О. Галич розглянув тут нові мемуарні твори О. Ющенка («В пам'яті моїй»), Р. Іваничука («Дороги вольні і невольні»), Ярини Голуб (спогади про батька, відомого українського письменника Б. Антоненка-Давидовича), Наталії Черченко («Мій чоловік – генерал КДБ») та інших, епістолярій М. Грушевського, М. Івченка, В. Мисика та ще кількох українських митців. Усі ці видання побачили світ упродовж одного 1996 року. «Уславмо Мнемозину, богиню пам'яті, матір дев'яти муз, – такими словами завершувалася публікація, – і попросимо її частіше звертати свій зір в Україну, надихати наших письменників

на спогади. Уславмо Мнемозину й побажаймо нових рясних урожаїв у різних мемуарних жанрах – листах, нотатках, щоденниках, літературних портретах, повістях і романах! А може, хтось спроможеться й на мемуарну епопею. Доба того варта!» [3, с. 144]. Під публікацією цього разу зазначалось: «Рівне». Воістину – «нова доба нового прагне слова...».

Одразу ж за оглядом О. Галича була вміщена рецензія Анни Трусової «Не бійтесь заглядати у словник...» [12] на мій навчальний посібник «Словник літературознавчих термінів» (1997) з ілюстрацією обкладинки видання. Для мене таке «сусідство» було напрочуд приємним.

Через кілька років у столичному видавництві «Либідь» вийшов підручник «Теорія літератури» [5] для студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти за науковою редакцією професора О. Галича. На той час він уже очолював кафедру української літератури в щойно відкритому університеті на базі Луганського педагогічного інституту, куди його запросили на роботу. Невдовзі університет став національним і одним з найбільших в Україні. Підручник «Теорія літератури» О. Галича виявився напрочуд актуальним і потрібним виданням, оскільки тоді залишалась в арсеналі вітчизняних освітян лише застаріла навчальна література, написана московськими професорами в умовах радянського тоталітаризму. Це був перший український підручник з теорії літератури, який і дотепер, на мій погляд, є «в активі» завдяки змістовності, виваженості, логічній структурній побудові та об'єктивності викладу матеріалу.

Попри економічну скруту, весь наклад навчальної книги розійшовся впродовж одного року. Для студентів Київського славистичного університету, до якого я тоді перейшов працювати на посаду проректора з наукової роботи, ми придбали 100 примірників, а згодом університетська центральна бібліотека передала частину підручників у підрозділі-філії в Миколаєві, Сімферополі, Ужгороді, Чернігові.

Наше особисте знайомство з професором Олександром Андрійовичем Галичем відбулось у стінах жовтого корпусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка весною 2002 року під час традиційних щорічних наукових читань, які проводила кафедра теорії літератури та компаративістики. На теплий спомин про цю зустріч лишилась подарована ним монографія «Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи» [4] з дарчим написом: «Шановному Володимирі Івановичу

Кузьменку на згадку про зустріч з нагоди наукових читань з проблем постмодернізму. О. Галич. 11.04.2002».

У спеціалізованій вченій раді Д 26.001.15 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка захищалось кілька аспірантів і докторантів професора О. Галича. Оскільки мені випало перебувати у складі цієї ради впродовж двох каденцій, бачилися ми з професором частіше. Незрідка він запрошував мене бути опонентом. Скажімо, я опонував кандидатську дисертацію його здобувачки Людмили Курило «Епістолярій Олесея Гончара і творча індивідуальність письменника». Дуже цікава наукова студія, дивовижний архівний матеріал, блискучий захист дисертації, який відбувся 16 червня 2006 року. Була присутня в залі і вдова Олесея Терентійовича Гончара – Валентина Данилівна.

Олександр Андрійович запросив мене також опонувати докторську дисертацію Валерії Пустовіт «Українська письменницька мемуаристика XIX століття: націєтворчий дискурс». Успішний захист відбувся в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 20 січня 2011 року.

В Київському університеті імені Бориса Грінченка 15 червня 2015 року я опонував докторську дисертацію Тетяни Черкашиної «Українська мемуарно-автобіографічна проза XX ст.: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція».

Мені випала також честь опонувати докторську дисертацію «Жанрові модифікації портретного дискурсу в документалістиці XX – початку XXI ст.» його сина Артема Олександровича Галича. Наукове консультування здійснювала завідувачка кафедри української літератури і компаративістики Київського університету імені Бориса Грінченка докторка філології, професорка Олена Олександрівна Бровко. Блискучий захист відбувся 18 жовтня 2017 року в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Пам'ять зберегла дуже зворушливі епізоди, зокрема й те, як Олександр Андрійович та його дружина Валентина Миколаївна хвилювалися під час процедури захисту й водночас пишалися тим, що їхній син досяг значних висот в улюбленій ними філології, продовживши справу всього їхнього життя.

Натомість я також запрошував авторитетного фахівця у царині документалістики до такої ж співпраці. Приміром, він виступив опонентом на захисті докторської дисертації «Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епіс-

толярію другої половини ХХ століття» моєї докторки Галини Мазохи. Захист відбувся 24 червня 2007 року.

Кожна нова зустріч з Олександром Галичем приносила, принаймні мені, неабияку радість невимушеного спілкування: відсутність чванства, зверхності, постійне прагнення допомогти. Йому була притаманна якась уроджена делікатність. А ще теплий гумор, почасти з підтекстом, блискуча ерудиція, вільна орієнтація в українській і світовій галереї літературних персонажів. Для мене завжди були справжньою розкішшю інтелектуальні дуелі з дотепним співбратом у «гарячому цеху» науки про письменство.

Особливо запам'яталась поїздка до Луганська. Олександр Андрійович, як я вже зауважував, у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка очолював кафедру української літератури (1998–2009), з 2009 до 2015 року керував кафедрою теорії літератури та компаративістики. Одночасно з 2002 по 2017 рік був директором Східного філіалу Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Ця посада – багатогранна, адже кожного дня доводилось йому виступати в кількох іпостасях: як науковцю і господарнику, як вихователю та організатору. Якраз тут, напевно, й могла виявити себе людина, яка не просто прожила певний період, але й увібрала в себе мудрість родоводу, узагальнила власні життєві спостереження та наукові знання, знайшла спосіб застосувати все це в практичній діяльності, спілкуванні з колегами-викладачами й студентами, співробітниками.

Отож, 17 травня 2008 року мені пощастило відвідати Луганський національний університет імені Тараса Шевченка з нагоди обговорення докторської дисертації Віри Фоменко «Українська урбаністична проза ХХ століття: еволюція, проблематика, поетика». Консультував дисертантку професор О. Галич. На згадку про нашу зустріч Олександр Андрійович подарував мені монографію «У вимірах non fiction: Щоденники українських письменників ХХ століття» [6] з таким написом: «Глибокоповажному Володимирі Івановичу Кузьменку на спомин про Луганськ і його людей. Щиро О. Галич. 17 травня 2008 року».

Дружина Олександра Андрійовича – Валентина Миколаївна Галич, докторка філології, професорка, очільниця кафедри журналістики і видавничої справи цього ж університету подарувала мені свій навчальний посібник «Поетика публіцистичного тексту (на матеріалі творчості Олеса Гончара)» (2006) [7] з таким написом: «Гли-

бокошановному професорові Володимирі Івановичу на спогад про зустріч у місті, де сходить сонце України, й з надією на співпрацю. В. Галич. 17.05.08».

Були й інші форми нашої наукової співпраці з шановним професором. Неодноразово у редактованому ним «Віснику Луганського національного університету. Серія: Філологічні науки» надавалась журнальна площа для моїх літературознавчих розвідок. Натомість Олександр Андрійович люб'язно прийняв мою пропозицію взяти участь у підготовці колективної «Історії української літератури ХХ – початку ХХІ ст.: У 3 т.». Його перу належать ґрунтовно написані розділи: Т. 1 (2013). Розділ 5. Українська наука про літературу в умовах утвердження тоталітаризму. 5.1. Здобутки і втрати українського літературознавства першої половини ХХ століття. 5.2. Літературознавство першої половини ХХ ст. в іменах. Т. 2 (2014). Розділ 9. Українське літературознавство другої половини ХХ ст. 9.1. Шлях до об'єктивності. 9.2. Літературознавство української еміграції.

Щиро вдячний Олександру Андрійовичу за співпрацю. Написані ним розділи прикрасили тритомник історії української літератури від доби модернізму до епохи постмодернізму.

Свого часу відомий київський письменник Микола Ушаков, розмірковуючи над тим, що залишає справжній поет після своєї смерті, впевнено стверджував: продовжують жити його вірші, книги поезій. Перефразовуючи автора поетичних видань «Весна республіки» й «Теодоліт», зауважу, що після відходу у засвіти непересічного вченого залишаються в активі дослідників його монографії, статті та функціонує наукова школа.

У творчому спадку Олександра Галича залишилося понад 500 наукових і науково-методичних праць. Професор плідно керував підготовкою науково-педагогічних кадрів. Під його керівництвом захищено 37 кандидатських дисертацій, а ще він був консультантом 8 захищених докторських дисертацій. Тож безперечним фактом у вітчизняному літературознавстві стало визнання наукової школи з вивчення теорії та історії документалістики професора О. Галича. На сьогодні літературознавчі студії Олександра Андрійовича та його учнів є часто згадуваними й активно цитованими в українському та зарубіжному науковому просторі.

Він був справжнім патріотом України, разом з дружиною Валентиною Миколаївною виховав двох синів – Андрія Олександровича та Артема Олександровича, гідних продовжувачів славного українського родоводу Галичів. Ніхто з них не

залишився в окупованому Луганську, житло, побутові умови – все довелося відновлювати з нуля.

Після подій на Сході в 2014 році університет евакуйювали до Старобільська, що на півночі Луганської області. Там раніше функціонував філіал закладу вищої освіти. У Старобільську О. Галич працював три роки: робота велася переважно дистанційно, оскільки в маленькому місті не було достатніх матеріальних умов для життя викладачів і студентів. Професорська родина кілька місяців не мала даху над головою взагалі, перебивалася проживанням то в знайомих, то в гуртожитку, де не було ніяких умов. Їхня унікальна бібліотека залишилася в Луганську.

Довелось професорському подружжю знову шукати житло і роботу. Валентина Миколаївна працювала на повну ставку у Львівській політехніці, а Олександр Андрійович там дали 0,25 ставки навантаження, змушений був цілий рік раз на два тижні їздити на 4 дні до Львова. Це не сприяло інтенсивності наукових пошуків, хоча в активі О. Галича з'явився підручник для журналістських спеціальностей «Вступ до літературознавства»

(2017), який вийшов у Львові. У 2015 році в Рівному побачила світ монографія О. Галича про квазібіографічну літературу, українську й зарубіжну.

Невдовзі Олександр Андрійович та Валентина Миколаївна переїхали до Рівного, де їм обом запропонували роботу в Національному університеті водного господарства та природокористування.

Висновки. Нині маємо чимало публікацій про життєво-творчі перехрестя вченого та рецензії на його книги й навчальні посібники та підручники. Однак монографічна студія, присвячена О. А. Галичу як теоретику й досліднику української та світової літератури досі не написана. Давно назріла також гостра потреба й у перевиданні найважливіших монографій, розвідок, інтерв'ю авторитетного вченого бодай у вигляді ошатного одностомника. Хоча, певен, матеріалу вистачило б на два і навіть на три томи.

Він міг би ще багато сказати вагомого в науці. Доля розпорядилася інакше. Але доля не може вплинути на пам'ять про вченого Олександра Галича, на обіг його наукових праць – вони вже належать вічності.

Список літератури:

1. Галич О. А. Жанрова своєрідність роману І. Муратова «Сповідь на вершині». *Радянське літературознавство*. 1978. № 11. С. 73–80.
2. Галич О. А. Коли герой – особа реальна. *Радянське літературознавство*. 1988. № 11. С. 12–17.
3. Галич О. Мнемозина – 96, або Українські письменницькі мемуари одного року. *Вітчизна*. 1998. № 3–4. С. 137–144.
4. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи : монографія. Луганськ: Знання, 2001. 246 с.
5. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Теорія літератури : підручник / За наук. ред. О. А. Галича. Київ: Либідь, 2001. 488 с.
6. Галич О. А. У вимірах non fiction : Щоденники українських письменників ХХ століття : монографія. Луганськ : Знання, 2008. 200 с.
7. Галич Валентина. Поетика публіцистичного тексту (на матеріалі творчості Олеса Гончара) : навчальний посібник. Київ : Вид-во «Шлях», 2006. 200 с.
8. Зеленько А. С. Галич Олександр Андрійович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. С. 336.
9. Климов А. Історія Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка в особах його професорів. Луганськ : Альма-матер, 2001. С. 32–35.
10. Кузьменко Надія. Творчий спадок професора Олександра Галича. *Літературний Чернігів*. 2024. № 1 (105). С. 126–129.
11. Терещенко В. Т. Золото у кожного в душі. Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. С. 127–132.
12. Трусова А. «Не бійтесь заглядати у словник...». *Вітчизна*. 1998. № 3–4. С. 145–147.
13. Черкашина Т. Нефікційна література у студіях наукової школи документалістики Олександра Андрійовича Галича. *Волинь філологічна : текст і контекст*. 2019. № 25. С. 59–68.

**Kuzmenko V. I. TOUCHES TO THE CREATIVE PORTRAIT OF LITERATURE EXPLORER
OLEKSANDR HALYCH**

The article is devoted to comprehending the literary work of the famous Ukrainian scientist and teacher, doctor of philological sciences, professor Oleksandr Andriyovych Halych (1948–2023). The material is presented through the prism of the memories of the narrator of creative relations with the theorist and historian of literature and a teacher, starting from the first acquaintance of the author of the article with the publications of O. Halych in the academic journal «Soviet Literary Studies» (now «Slovo i Chas») to cooperation with him in specialized academic councils and joint publishing projects.

The analysis of O. Halych's early reviews proved that, in general, they identified the aesthetic preferences of the scientist, who chose for scrupulous consideration unique editions that stood out from the book flow of the 70s and 80s of the XX century – certain emotional tension.

The article also reveals other forms of creative cooperation of the addressee with the literary critic and teacher O. Halych: speaking as opponents during the defense of dissertations of graduate students and doctoral students, gift inscriptions on monographs, textbooks and study guides, preparation of a joint publication – the three-volume «History of Ukrainian Literature XX – of the beginning of the XXI st century», written based on the best achievements of domestic literature from the era of modernism to the era of postmodernism. Surprisingly interesting meetings are also mentioned, which brought, at least to the narrator, the great joy of casual communication: lack of swagger, arrogance, and constant desire to help. Professor O. Halych was characterized by innate delicacy, warm humor, partly with subtext, brilliant erudition, and free orientation in the Ukrainian and world gallery of literary characters. The author calls his communication with the famous literary critic «a real luxury» and «intellectual duels with a witty colleague in the hot workshop of the science of artistic writing».

As a result of the analysis, the author of the article concludes that the scientific school of documentary of Professor Oleksandr Halych (more than 500 scientific and scientific-methodological works of the scientist, 37 candidate theses defended under his supervision, 8 defended doctoral theses under his supervision) requires further in-depth study and popularization among educators of Ukraine.

Key words: literary studies, literary theory, documentary, monograph, textbook, review, scientific school.